

بررسی و تحلیل صادرات و واردات و پیش‌بینی آن برای سال ۱۴۰۱

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

گروه پژوهشی نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی

مجموعه گزارش شماره ۲۸۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان	بررسی و تحلیل صادرات و واردات و پیش‌بینی آن برای سال ۱۴۰۱
کد شناسه	۱۴۰۰-۹-۱۰۳۳۰
گروه پژوهشی	نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی
پدیدآورنده	افسانه موسوی آزاد کسمائی
مشاور علمی	محمدجواد محسنی‌نیا
ناظر علمی	امیر خالصی
طراح جلد	پدرام حاجی اسماعیلی
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
تاریخ انتشار	دی ماه ۱۴۰۰
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.	
آدرس: تهران - خیابان نجات‌اللهمی - خیابان استاد جعفر شهری (سپند) - پلاک ۱۶ شماره‌های تماس ۰۲۱-۴۳۳۰۶۰۰۰ شماره پیام‌رسان ۰۹۹۲۱۵۷۵۸۴۳	
https://www.dfrc.ir/	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
أ.....	خلاصه مدیریتی.....
۱.....	مقدمه
۲.....	۱- تحلیل روند صادرات و واردات طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵.....
۳.....	۱-۱- صادرات کالای غیرنفتی به تفکیک بخش‌های عمده اقتصادی.....
۵.....	۱-۲- ترکیب واردات کالا.....
۶.....	۱-۳-۱- شرکای عمده تجاری.....
۶.....	۱-۳-۱-۱- مقاصد صادرات.....
۶.....	۱-۳-۱-۲- مبادی واردات.....
۹.....	۲- بررسی و تحلیل سیاست‌های اتخاذ شده.....
۱۲.....	۳- تصویری از آخرین وضعیت صادرات و واردات کالا در سال ۱۴۰۰.....
۱۳.....	۴- پیش‌بینی صادرات و واردات کالا در سال ۱۴۰۱.....
۱۵.....	۵- چالش‌ها، مشکلات و مسائل موجود.....
۱۶.....	۶- پیشنهادهایی برای رفع مسائل در آینده.....
۱۷.....	منابع.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴	جدول ۱: صادرات کالای غیرنفتی به تفکیک مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹
۵	جدول ۲: ترکیب واردات طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹
۷	جدول ۳: مقاصد اصلی صادرات کالا طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹
۸	جدول ۴: مبادی اصلی واردات کالا طی دوره ۱۳۹۷-۱۳۹۰
۱۱	جدول ۵: شرایط داخلی و خارجی، سیاست‌های اتخاذ شده و مهم‌ترین اقدامات اجرایی در حوزه تجارت خارجی طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵
۱۲	جدول ۶: عملکرد صادرات و واردات کالا در نه ماه نخست سالهای ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰
۱۳	جدول ۷: نتایج پیش‌بینی صادرات و واردات کالا برای سال ۱۴۰۱

فهرست نمودار

صفحه	عنوان
۳.....	نمودار ۱: روند صادرات کالای غیرنفتی، واردات کالا و تراز کالا طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹
۴.....	نمودار ۲: سهم صادرات کالای غیرنفتی به تفکیک بخش‌های عمده اقتصادی طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹
۶.....	نمودار ۳: روند سهم ترکیب واردات طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹

خلاصه مدیریتی

تجارت خارجی در سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۵ تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار داشت که از مهم‌ترین آنها می‌توان به خروج آمریکا از برجام و افزایش تحریم‌های بین‌المللی، افزایش نرخ ارز و کاهش قیمت نفت و شیوع ویروس کرونا اشاره کرد. با روی کار آمدن دولت یازدهم در نیمه دوم سال ۱۳۹۵، توسعه صادرات به‌ویژه صادرات غیرنفتی و مدیریت واردات در راستای حمایت از تولید داخلی مورد توجه بیشتر سیاستگذاران قرار گرفت و اقداماتی نیز در این راستا انجام شد.

در مجموع طی دوره ۱۳۹۷-۱۳۹۵، صادرات غیرنفتی با احتساب میعانات گازی از متوسط نرخ رشد سالانه ۵٫۶- درصد و واردات کالا از متوسط نرخ رشد سالانه بیش از ۲٫۹- درصد برخوردار بود. همچنین بررسی تراز تجاری غیرنفتی (با احتساب میعانات گازی) طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵ نشان می‌دهد که این تراز تنها در دو سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۷ به ترتیب دارای مازادی معادل ۳۵۸ میلیون دلار و ۱۵۰۱ میلیون دلار و در دیگر سال‌های دوره مذکور با کسری مواجه بوده است.

بررسی صادرات به تفکیک پنج بخش اصلی شامل پتروشیمی و میعانات، معدن و صنایع معدنی، کشاورزی و صنایع نساجی، فرش و صنایع دستی و دیگر صنایع طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵ بیانگر آن است که بخش پتروشیمی و میعانات گازی با متوسط سهم ۵۳٫۳ درصد از بیشترین سهم و بخش فرش و صنایع دستی با متوسط سهم ۰٫۷ درصد از کمترین سهم برخوردار بوده است. به این ترتیب در مجموع عمده صادرات کشور ماهیت پتروشیمی و معدنی دارند، به گونه‌ای که به‌طور متوسط بیش از ۷۲ درصد صادرات مربوط به این دو بخش بوده است.

بررسی ترکیب کالاهای واردات طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵ حاکی از آن است که در تمامی سال‌های دوره مذکور، کالاهای واسطه‌ای همواره بالاترین سهم (به‌طور متوسط بیش از ۵۶ درصد) را در ترکیب کالاهای وارداتی داشته و متوسط سهم واردات کالاهای سرمایه‌ای و مصرفی طی دوره مذکور به ترتیب حدود ۱۹ درصد و ۱۴ درصد بوده است. به عبارتی کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای با متوسط سهمی در بیش از ۷۵ درصد، اصلی‌ترین بخش واردات کشور را تشکیل می‌دهد.

بررسی مقاصد عمده صادراتی ایران طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵ بیانگر آن است که کشورهای چین، عراق و امارات اصلی‌ترین شرکای تجاری در سمت صادرات بوده‌اند و به‌طور متوسط طی دوره مذکور حدود ۵۴ درصد صادرات به سه کشور مذکور انجام شده است. همچنین بررسی مبادی عمده وارداتی ایران طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵ بیانگر آن است که دو کشور امارات و چین اصلی‌ترین شرکای تجاری در سمت واردات بوده‌اند و به‌طور متوسط طی دوره مذکور حدود ۴۴ درصد واردات از دو کشور مذکور انجام شده است. به این ترتیب می‌توان گفت بازارهای صادراتی و وارداتی از عدم تنوع برخوردار است و تنها بر چند کشور متمرکز می‌باشد.

آخرین آمار گمرک ج.ا.ایران نشان می‌دهد طی نه ماه نخست سال ۱۴۰۰، بیش از ۳۵٫۱ میلیارد دلار کالا صادر شده که در مقایسه با مدت مشابه سال ۱۳۹۹ حدود ۴۰ درصد افزایش داشته است. کاهش محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های تجاری بین کشورها که قبلاً به دلیل گسترش کرونا اعمال شده بود، افزایش قیمت‌های جهانی، کاهش فشار تحریم با تغییر ریاست جمهوری آمریکا، امکان اجازه واردات کالا توسط صادرکنندگان به جای بازگشت مستقیم ارز، از مهم‌ترین دلایل افزایش صادرات محسوب می‌گردد. همچنین طی دوره مذکور، حدود ۳۷ میلیارد دلار کالا وارد شده که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل آن ۳۷ درصد افزایش داشته است. افزایش قیمت‌های جهانی، سرعت بالا در ترخیص کالاهای ضروری، ماشین‌آلات و اقلام واسطه‌ای تولید، کاهش انتظارات تورمی و شتاب واردکنندگان برای ترخیص کالاها و اطمینان یافتن واردکنندگان از تأمین منابع ارزی به‌خصوص دریافت‌کنندگان ارز ترجیحی از مهم‌ترین دلایل افزایش واردات بوده است. همچنین تراز تجاری غیرنفتی در نه ماه نخست سال ۱۴۰۰ با کسری حدود ۱۸۰۱ میلیون دلار مواجه بوده که در مقایسه با کسری دوره مشابه سال قبل (۱۸۳۳ میلیون دلار) اندکی بهبود یافته است.

میزان صادرات و واردات برای سال ۱۴۰۰، به ترتیب حدود ۴۶٫۴ میلیارد دلار و ۴۷٫۶ میلیارد دلار برآورد می‌شود. همچنین با توجه به مفروضات اصلی الگوی اقتصادسنجی، به‌ویژه دستیابی به هدف رشد ۸ درصدی مد نظر لایحه بودجه سال ۱۴۰۱، صادرات و واردات برای سال آینده به ترتیب ۵۶ میلیارد دلار و ۵۵٫۸ میلیارد دلار پیش‌بینی می‌شود.

در حال حاضر عدم حصول نتیجه مذاکرات مجدد برجام و تداوم تحریم‌ها و مشکلات ناشی از آن، افزایش قیمت کالاهای واسطه‌ای، سرمایه‌ای و به تبع آن افزایش هزینه‌های تولید به دلیل افزایش قیمت جهانی کالاها، کاهش تقاضای جهانی برای کالاها و خدمات ناشی از تداوم بیماری کرونا و شیوع سویه‌های جدید، منازعات، تنش‌ها و ناآرامی‌های منطقه‌ای و ناپایداری در سیاست‌ها و ضوابط تجاری و اقتصادی، صدور بخشنامه‌ها و مصوبات مختلف و بعضاً متناقض، از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی حوزه تجارت خارجی است. بر این اساس توجه بیشتر به توسعه صادرات غیرنفتی و مدیریت واردات و تلاش در جهت کاهش و رفع تنش‌های بین‌المللی، حفظ و توسعه روابط تجاری و دیپلماتیک (در زمینه صادرات و واردات) با کشورهای همسایه، چین و هند، پرهیز از اتخاذ سیاست‌های متعدد و شتابزده، تسهیل فرایندهای تجاری از جمله کاهش تعدد مراکز تصمیم‌گیری تجاری و بازبینی و پالایش مجوزها و بخشنامه‌های غیرضرور، تسریع در انجام امور گمرکی مربوط به صادرات و واردات کالا، جدیت در ایفای تعهدات ارزی صادرکنندگان به منظور بازگردان ارز صادراتی به کشور، گسترش پیمان‌های پولی دوجانبه با کشورهای پیرامونی و منطقه می‌تواند به عنوان سیاست‌های کوتاه‌مدت و توسعه مقاصد تجاری به‌ویژه صادرات، پرداخت مشوق‌های هدفمند از جمله حمایت پلکانی از تولیدکنندگانی که بخشی از تولید خود را صادر می‌کنند، شناسایی ظرفیت بازارهای هدف جهت توسعه صادرات، اتصال به زنجیره ارزش جهانی، ایجاد شرکت‌های بزرگ صادراتی به منظور حفظ و توسعه بازارهای صادراتی، ارتقای زیرساخت‌های صادراتی به‌ویژه

در بخش حمل‌ونقل و حرکت به سمت برندسازی جهت افزایش کیفیت کالاهای صادراتی می‌تواند گام مثبتی در راستای بهبود تجارت خارجی، به‌ویژه توسعه صادرات باشد.

مقدمه

تجارت خارجی یکی از بخش‌های مهم اقتصادی است که امروزه با گسترش فن‌آوری و افزایش تنوع در تولید کالاها در جهان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، به گونه‌ای که حضور در بازارهای جهانی و بهره‌گیری از مزایای آن می‌تواند نقش مؤثری در توسعه اقتصادی کشورها ایفا نماید. در این میان توسعه صادرات (غیرنفتی) باهدف هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های تولیدی دارای مزیت نسبی و افزایش درآمدهای ارزی از یکسو و مدیریت واردات با هدف استفاده از ظرفیت‌های تولید داخلی، کنترل مصارف ارزی و کاهش واردات غیررسمی از سوی دیگر، اصلی‌ترین موضوع مورد توجه سیاستگذاران در حوزه تجارت خارجی بوده و سیاست‌هایی مانند گسترش خوشه‌ها، شبکه‌ها، تشکله‌ها و شرکت‌های بزرگ صادراتی و مشارکت بخش غیردولتی و کاهش موانع و محدودیت‌های تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای وارداتی اتخاذ شده است.

از آنجاکه شرایط بین‌المللی و پیرامونی یکی از اصلی‌ترین عوامل مؤثر بر متغیرهای حوزه تجارت خارجی است، با توجه به شرایط تحریم‌های بین‌المللی در برخی سال‌ها، سیاست‌های کوتاه‌مدت مقابله با تحریم جایگزین برخی سیاست‌های میان‌مدت و بلندمدت شد که ازجمله آنها می‌توان به اعمال موانع غیرتعرفه‌ای مانند ممنوعیت‌های صادراتی و وارداتی، تخصیص ارز با نرخ‌های مختلف بر اساس اولویت‌های کالاهای وارداتی و مداخله در بازار برخی گروه‌های کالایی به منظور جلوگیری از افزایش قیمت‌ها اشاره کرد.

در این گزارش عملکرد صادرات و واردات کالا و برخی از مهم‌ترین موضوعات مرتبط با آنها مانند اجزای صادرات به تفکیک بخش‌های عمده اقتصادی، ترکیب واردات و شرکای تجاری شامل مقاصد اصلی صادرات و مبادی اصلی واردات طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. همچنین شرایط داخلی و خارجی، سیاست‌های اتخاذ شده و مهم‌ترین اقدامات اجرایی در حوزه تجارت خارجی نیز بیان شده است. پس از آن ضمن ارائه تصویری از آخرین وضعیت صادرات و واردات کالا در سال ۱۴۰۰، نتایج پیش‌بینی صادرات و واردات حاصل از برآورد الگوهای اقتصادسنجی و در پایان ضمن تبیین مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های موجود، پیشنهادهایی برای مسائل ارائه شده است.

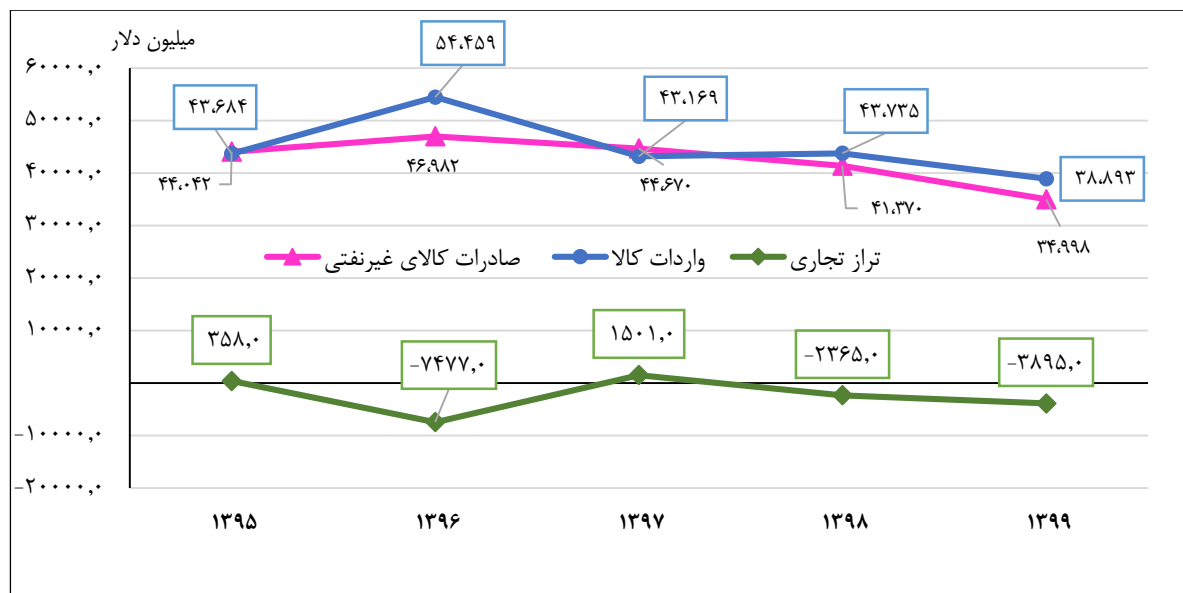
۱- تحلیل روند صادرات و واردات طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹

بر اساس آمار گمرک ج.ا.ایران، ارزش صادرات غیرنفتی با احتساب میعانات گازی طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۹ از نوسان برخوردار بود، به طوری که از بیش از ۴۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ به حدود ۴۷ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ افزایش یافت. این افزایش ناشی از افزایش صادرات دیگر کالاها، به‌ویژه محصولات فلزی و تا حدودی رفع تحریم‌ها بوده است. اعلام خروج آمریکا از برجام و از سرگیری و اعمال تحریم‌های یک‌جانبه و تداوم تلاطمات ارزی پدید آمده در سال ۱۳۹۶ موجب شد تا صادرات غیرنفتی با احتساب میعانات گازی در سال ۱۳۹۷ از روند کاهشی برخوردار شده و به حدود ۴۴,۷ میلیارد دلار در پایان سال مذکور برسد. کاهش قیمت جهانی کالاها، تعدیل ارزش پایه صادرات و کاهش ۳۰ درصدی آن، تداوم تحریم‌ها و شیوع ویروس کرونا در ماه‌های پایانی سال ۱۳۹۸ موجب شد تا ارزش صادرات کالای غیرنفتی به حدود ۴۱,۴ میلیارد دلار در پایان سال مذکور کاهش یابد. ارزش صادرات در سال ۱۳۹۹ با روند کاهشی به حدود ۳۵ میلیارد دلار رسید. تداوم تحریم‌ها، فراگیری ویروس کرونا، کاهش مصرف برخی مواد غذایی، محدودیت مرزهای زمینی به‌ویژه در ماه‌های ابتدایی سال ۱۳۹۹ و کاهش مشتقات نفتی به تبع کاهش قیمت نفت، از مهم‌ترین دلایل کاهش صادرات محسوب می‌شود (نمودار ۱). در مجموع صادرات کالای غیرنفتی با احتساب میعانات گازی طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵ از متوسط نرخ رشد سالانه ۵,۶- درصد برخوردار بوده است.

بر اساس آمار گمرک ج.ا.ایران واردات کالا طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۹ نیز از نوسان برخوردار بود، به طوری که از حدود ۴۳,۷ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ به حدود ۵۴,۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ افزایش یافت. افزایش واردات خودرو و قطعات منفرجه آن، افزایش واردات کالاهای سرمایه‌ای و برخی کالاهای اساسی، کاهش قاچاق کالا و انتقال واردات از کانال غیررسمی به کانال رسمی و تسریع و شفاف‌سازی امور ترخیص از مهم‌ترین دلایل افزایش واردات بوده است. واردات کالا در سال ۱۳۹۷ مجدداً از روند کاهشی برخوردار شد و به حدود ۴۳,۲ میلیارد دلار رسید. افزایش نرخ ارز و مدیریت واردات از طریق گروه‌بندی کالایی از مهم‌ترین دلایل کاهش واردات در سال مذکور بوده است. واردات کالا در سال ۱۳۹۸ بیش از ۴۳,۷ میلیارد دلار بود که در مقایسه با سال ۱۳۹۷، حدود ۱,۳ درصد افزایش داشته که عمده این افزایش به دلیل واردات کالاهای اساسی بوده است. کاهش درآمدهای ارزی (شامل نفت و غیرنفتی)، افزایش نرخ ارز و ممنوعیت و محدودیت‌های وارداتی موجب شد تا واردات در سال ۱۳۹۹ به حدود ۳۸,۹ میلیارد دلار کاهش یابد (نمودار ۱). در مجموع واردات طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵ از متوسط نرخ رشد سالانه بیش از ۲,۹- درصد برخوردار بوده است.

بررسی و تحلیل صادرات و واردات و پیش‌بینی آن برای سال ۱۴۰۱

بررسی تراز تجاری غیرنفتی^۱ (با احتساب میعانات گازی) طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ نشان می‌دهد که این تراز تنها در دو سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۷ به ترتیب دارای مازادی معادل ۳۵۸ میلیون دلار و ۱۵۰۱ میلیون دلار و در دیگر سال‌های دوره مذکور با کسری مواجه بوده است (نمودار ۱).

نمودار ۱: روند صادرات کالای غیرنفتی، واردات کالا و تراز کالا طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ (میلیون دلار)

مأخذ: گمرک ج.ا. ایران

۱-۱- صادرات کالای غیرنفتی به تفکیک بخش‌های عمده اقتصادی

بررسی صادرات به تفکیک پنج بخش اصلی شامل پتروشیمی و میعانات، معدن و صنایع معدنی، کشاورزی و صنایع نساجی، فرش و صنایع دستی و سایر صنایع طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ بیانگر آن است که بخش پتروشیمی و میعانات گازی با متوسط سهم ۵۳,۳ درصد از بیشترین سهم و بخش فرش و صنایع دستی با متوسط سهم ۰,۷ درصد از کمترین سهم برخوردار بوده است (نمودار ۲).

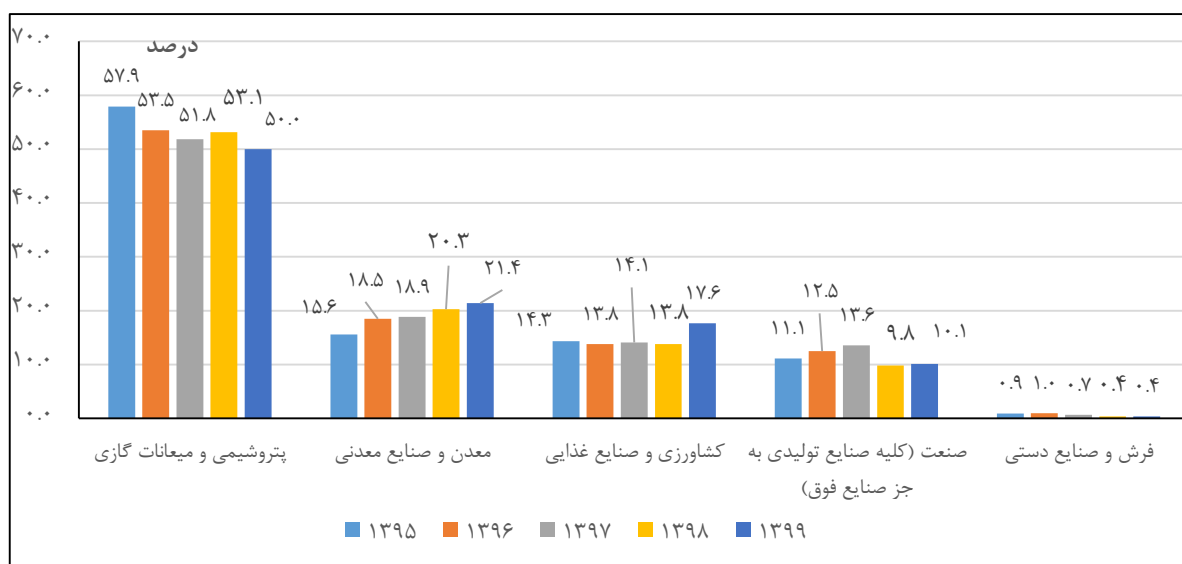
بررسی متوسط نرخ رشد این پنج بخش طی دوره مذکور نشان می‌دهد که بخش معدن و صنایع معدنی با متوسط نرخ رشد ۲,۳ درصد از بالاترین نرخ رشد و بخش فرش و صنایع دستی با متوسط نرخ رشد ۲۴,۲- درصد از پایین‌ترین نرخ رشد برخوردار بوده است (جدول ۱). افزایش جهانی قیمت مواد و محصولات معدنی از جمله مس، آلومینیوم و فولاد از مهم‌ترین دلایل افزایش صادرات بخش معدن و صنایع معدنی محسوب می‌شود. همچنین کاهش صادرات فرش و صنایع دستی، به‌ویژه در دو سال پایانی دوره می‌تواند ناشی از شیوع ویروس کرونا و تغییر سلیقه بازار جهانی با توجه به لوکس بودن این کالا باشد.

۱. تراز تجاری از تفاضل ارزش صادرات کالا و واردات کالا به دست می‌آید. مثبت بودن این تراز بیانگر آن است که ارزش صادرات بیشتر از ارزش واردات می‌باشد و به عبارت دیگر تراز دارای مازاد و چنانچه واردات بیشتر از صادرات باشد مقدار این تراز منفی و تراز دارای کسری است.

جدول ۱: صادرات کالای غیرنفتی به تفکیک مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹

سال	پتروشیمی و میعانات گازی	معدن و صنایع معدنی	کشاورزی و صنایع غذایی	صنعت (کلیه صنایع تولیدی به جز صنایع فوق)	فروش و صنایع دستی	جمع کل صادرات
۱۳۹۵	۲۵۴۹۰	۶۸۵۲	۶۳۱۷	۴۸۹۳	۳۹۷	۴۴۰۴۲
۱۳۹۶	۲۵۱۳۰	۸۷۰۳	۶۴۷۹	۵۸۸۴	۴۶۵	۴۶۹۸۲
۱۳۹۷	۲۳۱۶۱	۸۴۳۵	۶۳۰۱	۶۰۵۸	۳۰۸	۴۴۶۷۰
۱۳۹۸	۲۱۹۷۳	۸۳۹۶	۵۷۰۶	۴۰۶۵	۱۵۴	۴۱۳۷۰
۱۳۹۹	۱۷۵۰۴	۷۵۰۳	۶۱۷۳	۳۵۳۶	۱۳۱	۳۴۹۹۸
متوسط نرخ رشد	-۹.۰	۲.۳	-۰.۶	-۷.۸	-۲۴.۲	-۵.۶

مأخذ: سازمان توسعه تجارت

نمودار ۲: سهم صادرات کالای غیرنفتی به تفکیک بخش‌های عمده اقتصادی طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ (درصد)

مأخذ: محاسبات کارشناسی بر اساس اطلاعات سازمان توسعه تجارت

بدین ترتیب در مجموع عمده صادرات کشور ماهیت پتروشیمی و معدنی دارند، به گونه‌ای که به‌طور متوسط بیش از ۷۲ درصد صادرات مربوط به این دو بخش بوده است.

۱-۲- ترکیب واردات کالا

بررسی ترکیب کالاهای واردات طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ حاکی از آن است که در تمامی سال‌های دوره مذکور کالاهای واسطه‌ای همواره بالاترین سهم (به‌طور متوسط بیش از ۵۶ درصد) را در ترکیب کالاهای وارداتی داشته و متوسط سهم واردات کالاهای سرمایه‌ای و مصرفی طی دوره مذکور به ترتیب حدود ۱۹ درصد و ۱۴ درصد بوده است (جدول ۲ و نمودار ۳). افزایش سهم واردات کالاهای سرمایه‌ای در ترکیب واردات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا این بخش از واردات می‌تواند علاوه بر بالا بردن ظرفیت‌های تولیدی کشور، زمینه ورود تکنولوژی‌های نوین را نیز فراهم آورد. در حالی که بالا بودن سهم واردات آن بخش از کالاهای واسطه‌ای که جایگزین تولید داخلی می‌شوند و یا با ایجاد ارزش افزوده اندک در زنجیره تولید به مصرف می‌رسند، چندان مطلوب تلقی نمی‌گردد.

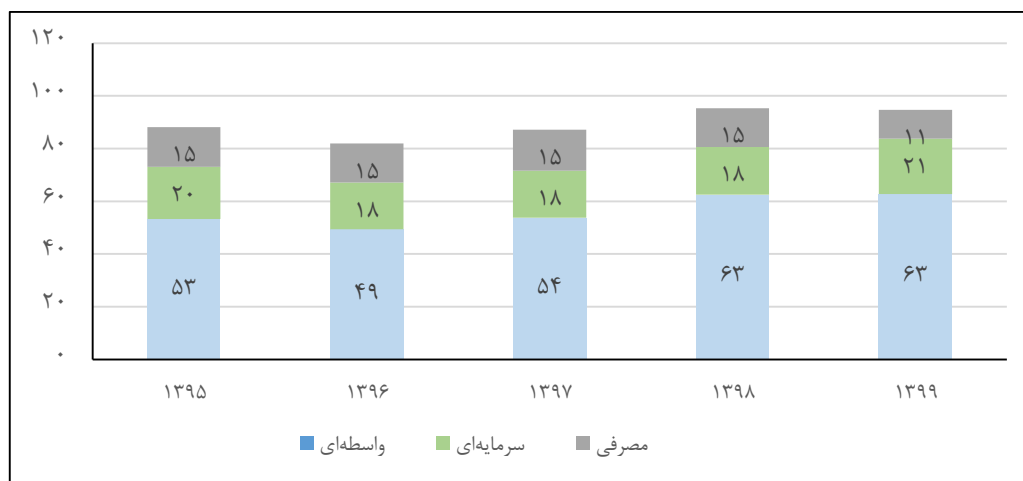
در مجموع بررسی ترکیب واردات طی دوره مذکور بیانگر آن است که کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای با متوسط سهمی بیش از ۷۵ درصد، اصلی‌ترین بخش واردات کشور را تشکیل داده است.

جدول ۲: ترکیب واردات طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹

سهم واردات (درصد)			ارزش واردات (میلیون دلار)				سال / عنوان
مصرفی	سرمایه‌ای	واسطه‌ای	مجموع واردات *	کالاهای مصرفی	کالاهای سرمایه‌ای	مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای	
۱۵,۱	۱۹,۸	۵۳,۳	۴۳۶۸۴	۶۶۰۴	۸۶۳۶	۲۳۲۷۲	۱۳۹۵
۱۴,۸	۱۷,۷	۴۹,۴	۵۴۴۵۹	۸۰۵۴	۹۶۴۹	۲۶۸۹۶	۱۳۹۶
۱۵,۵	۱۷,۹	۵۳,۸	۴۲۶۱۲	۶۶۰۱	۷۶۲۷	۲۲۹۰۶	۱۳۹۷
۱۴,۸	۱۸,۱	۶۲,۵	۴۳۹۷۹	۶۴۹۸	۷۹۴۹	۲۷۴۸۹	۱۳۹۸
۱۰,۸	۲۱,۰	۶۲,۸	۳۸۸۰۱	۴۲۰۰	۸۱۶۲	۲۴۳۶۲	۱۳۹۹

مأخذ: محاسبات کارشناسی بر اساس اطلاعات گمرک ج.ا. ایران

اختلاف با جمع کل واردات در برخی سال‌ها به دلیل وجود کالاهای طبقه‌بندی نشده است.

نمودار ۳: روند سهم ترکیب واردات طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ (درصد)

مأخذ: محاسبات کارشناسی بر اساس اطلاعات گمرک ج.ا. ایران

۱-۳-۳-۱ - شرکای عمده تجاری

۱-۳-۱-۱ - مقاصد صادرات

بررسی مقاصد عمده صادراتی ایران طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ بیانگر آن است که کشورهای چین، عراق و امارات اصلی‌ترین شرکای تجاری در سمت صادرات بوده‌اند و به‌طور متوسط طی دوره مذکور حدود ۵۴ درصد صادرات به سه کشور مذکور انجام شده است. تحریم‌های بین‌المللی موجب شد کشورهای پیرامونی در زمره اصلی‌ترین خریداران کالاهای ایرانی، به‌ویژه در سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۹ قرار گیرند (جدول ۳).

به‌طور متوسط طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ بیش از ۸۳ درصد صادرات به ده کشور مندرج در جدول ۳ انجام شده است که این امر بیانگر تمرکز بالای صادرات ایران بر روی چند کشور است. تمرکز صادرات از یک‌سو موجب کاهش قدرت چانه‌زنی و از سوی دیگر سبب افزایش تأثیر وضعیت اقتصادی شرکای اصلی بر صادرات می‌شود.

۱-۳-۲-۱ - مبادی واردات

بررسی مبادی عمده وارداتی ایران طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ بیانگر آن است که دو کشور امارات و چین اصلی‌ترین شرکای تجاری در سمت واردات بوده‌اند و به‌طور متوسط طی دوره مذکور حدود ۴۴ درصد واردات از دو کشور مذکور انجام شده است.

به‌طور متوسط طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹ بیش از ۷۹ درصد واردات از ده کشور مندرج در جدول ۴ انجام شده است که این امر بیانگر تمرکز بالای واردات ایران بر روی چند کشور است (جدول ۴). محدود کردن مبادی وارداتی از کشورها می‌تواند کاهش کیفیت کالاهای وارداتی و محدودیت دسترسی کالاهای وارداتی با تکنولوژی را به دنبال داشته باشد.

بررسی و تحلیل صادرات و واردات و پیش بینی آن برای سال ۱۴۰۱

جدول ۳: مقاصد اصلی صادرات کالا طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹

رتبه	کشور مقصد	۱۳۹۵		کشور مقصد	۱۳۹۶		کشور مقصد	۱۳۹۷		کشور طرف معامله	۱۳۹۸		۱۳۹۹	
		ارزش	سهم ارزش		ارزش	سهم ارزش		ارزش	سهم ارزش		ارزش	سهم ارزش	کشور طرف معامله	ارزش
۱	چین	۸,۳۷۰	۱۹.۰۰	چین	۹,۰۱۲	۱۹.۲	چین	۹,۲۸۸	۲۰.۸	چین	۹,۵۶۳	۲۳.۲	۹,۰۷۱	۲۶.۰
۲	امارات متحده عربی	۷,۴۸۱	۱۶.۹۹	امارات متحده عربی	۶,۷۷۱	۱۴.۴	عراق	۸,۹۹۱	۲۰.۱	عراق	۹,۰۲۷	۲۱.۹	۷,۴۳۱	۲۱.۳
۳	عراق	۶,۱۳۲	۱۳.۹۲	عراق	۶,۵۵۵	۱۴.۰	امارات متحده عربی	۵,۹۹۹	۱۳.۴	ترکیه	۵,۰۴۴	۱۲.۲	۴,۵۶۷	۱۳.۱
۴	ترکیه	۳,۲۴۸	۷.۳۷	جمهوری کره	۴,۳۸۶	۹.۳	افغانستان	۲,۹۴۸	۶.۶	امارات متحده عربی	۴,۳۶۸	۱۰.۶	۲,۵۳۴	۷.۳
۵	جمهوری کره	۲,۸۷۷	۶.۵۳	ترکیه	۳,۹۶۳	۸.۴	جمهوری کره	۲,۶۱۶	۵.۹	افغانستان	۲,۳۶۸	۵.۷	۲,۲۹۶	۶.۶
۶	هند	۲,۷۹۱	۶.۳۴	افغانستان	۲,۷۸۵	۵.۹	ترکیه	۲,۳۸۱	۵.۳	هند	۱,۵۸۱	۳.۸	۱,۲۸۱	۳.۷
۷	افغانستان	۲,۴۵۹	۵.۵۸	هند	۲,۷۳۶	۵.۸	هند	۲,۰۴۵	۴.۶	پاکستان	۱,۱۱۲	۲.۷	۱,۰۱۶	۲.۹
۸	ژاپن	۱,۱۳۹	۲.۵۹	پاکستان	۹۱۹	۲.۰	پاکستان	۱,۲۶۷	۲.۸	اندونزی	۹۱۵	۲.۲	۶۷۴	۱.۹
۹	پاکستان	۷۹۶	۱.۸۱	تایلند	۷۳۴	۱.۶	سایر کشورهای خارج	۸۴۶	۱.۹	تایلند	۶۴۰	۱.۵	۵۱۱	۱.۵
۱۰	تایوان	۵۵۲	۱.۲۵	اندونزی	۶۴۹	۱.۴	عمان	۷۵۷	۱.۷	عمان	۵۳۳	۱.۳	۵۰۳	۱.۴
	جمع کشورهای فوق	۸۱.۴			۸۲.۰			۸۳.۱			۸۵.۱		۰	۸۵.۷

ارزش: میلیون دلار

سهم ارزشی: درصد

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

جدول ۴: مبادی اصلی واردات کالا طی دوره ۱۳۹۷-۱۳۹۰

۱۳۹۹		کشور طرف معامله	۱۳۹۸		کشور طرف معامله	۱۳۹۷		کشور مقصد	۱۳۹۶		کشور مقصد	۱۳۹۵		کشور مقصد	رتبه
ارزش	سهم ارزش		ارزش	سهم ارزش		ارزش	سهم ارزش		ارزش	سهم ارزش		ارزش	سهم ارزش		
۹۸۴۵	۲۵.۳	چین	۱۱۲۴۰	۲۵.۶	چین	۱۰۴۱۴	۲۴.۱	چین	۱۳۲۱۶	۲۴.۳	چین	۱۰۷۵۳	۲۴.۶	چین	۱
۹۷۵۴	۲۵.۱	امارات متحده عربی	۸۹۷۱	۲۰.۴	امارات متحده عربی	۶۶۱۸	۱۵.۳	امارات متحده عربی	۱۰۰۶۷	۱۸.۵	امارات متحده عربی	۶۴۰۷	۱۴.۷	امارات متحده عربی	۲
۴۳۹۹	۱۱.۳	ترکیه	۵۰۲۳	۱۱.۴	ترکیه	۲۷۶۱	۶.۴	هند	۳۷۱۷	۶.۸	جمهوری کره	۳۴۶۰	۷.۹	جمهوری کره	۳
۲۱۴۱	۵.۵	هند	۳۶۹۲	۸.۴	هند	۲۶۳۶	۶.۱	ترکیه	۳۱۹۳	۵.۹	ترکیه	۲۷۳۸	۶.۳	ترکیه	۴
۱۸۵۱	۴.۸	آلمان	۲۱۱۶	۴.۸	آلمان	۲۴۸۹	۵.۸	آلمان	۳۰۸۳	۵.۷	آلمان	۲۵۳۷	۵.۸	آلمان	۵
۱۰۷۰	۲.۸	فدراسیون روسیه	۱۱۶۵	۲.۶	فدراسیون روسیه	۲۰۱۱۶	۴.۹	سوئیس	۲۲۵۵	۴.۲	هند	۱۹۵۵	۴.۵	هند	۶
۱۰۳۳	۲.۷	انگلستان (بریتانیا)	۱۱۰۸	۲.۵	سوئیس	۲۰۶۵	۴.۸	جمهوری کره	۲۱۵۸	۴.۰	سوئیس	۱۵۷۳	۳.۶	فدراسیون روسیه	۷
۹۳۴	۲.۴	سوئیس	۱۰۹۲	۲.۵	انگلستان	۱۳۵۴	۳.۱	فدراسیون روسیه	۱۷۶۶	۳.۳	فرانسه	۱۲۲۷	۲.۸	ایتالیا	۸
۸۹۰	۲.۳	هلند	۱۰۱۵	۲.۳	ایتالیا	۱۰۱۷۳	۲.۷	هلند	۱۴۳۹	۲.۷	هلند	۱۲۰۸	۲.۸	برزیل	۹
۶۸۷	۱.۸	ایتالیا	۱۰۰۵	۲.۳	هلند	۱۰۱۵۴	۲.۷	ایتالیا	۱۴۲۸	۲.۶	ایتالیا	۱۰۱۸۷	۲.۷	سوئیس	۱۰
۸۳.۸			۸۲.۸	۰.۰		۷۵.۹			۷۷.۹			۷۵.۶		جمع کشورهای فوق	

ارزش: میلیون دلار

سهم ارزشی: درصد

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

۲- بررسی و تحلیل سیاست‌های اتخاذ شده

تجارت خارجی در سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۹ تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار داشت که از مهم‌ترین آنها می‌توان به خروج آمریکا از برجام و افزایش تحریم‌های بین‌المللی، افزایش نرخ ارز و کاهش قیمت نفت و شیوع ویروس کرونا اشاره کرد.

با روی کار آمدن دولت یازدهم در نیمه دوم سال ۱۳۹۵، توسعه صادرات به‌ویژه صادرات غیرنفتی و مدیریت واردات در راستای حمایت از تولید داخلی مورد توجه بیشتر سیاستگذاران قرار گرفت و اقداماتی نیز در این راستا انجام شد. از مهم‌ترین اقدامات مذکور در حوزه صادرات می‌توان به تدوین بسته حمایت از صادرات غیرنفتی در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶، تعیین کشورهای هدف، لغو تعهد ارزی صادرکنندگان و آزادسازی خرید و فروش ارز حاصل از صادرات به نرخ آزاد توسط سیستم بانکی، کاهش محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های صادرات (مانند حذف عوارض بر صادرات اقلام صنعتی)، کاهش سقف تضمین از دو برابر به یک برابر حقوق ورودی برای واردات موقت (تسهیل در واردات موقت مواد اولیه برای فرآوری و صادرات مجدد)، کاهش زمان استرداد مالیات بر ارزش افزوده کالاهای صادراتی از سه ماه به یک ماه (قانون رفع موانع تولید) و اصلاح آیین‌نامه استرداد و حذف مجوزهای غیرضرور برای صادرات برخی کالاها اشاره کرد. در حوزه واردات نیز مدیریت هدفمند واردات مورد توجه قرار گرفت که مهم‌ترین اقدامات دولت کاهش تعداد طبقات تعرفه‌ای از ۱۴ طبقه در سال ۱۳۹۳ به ۸ طبقه در سال ۱۳۹۵ و حفظ آن تاکنون، کاهش اقلام قابل ورود مرزنشینان و شرکت‌های تعاونی، حذف بازارچه مشترک مرزی غیرفعال، ممنوعیت خرید کالاهای خارجی دارای مشابه تولید داخلی توسط دستگاه‌های دولتی، سازماندهی تجار و واردکنندگان کالاهای هدف قاچاق مانند موبایل (اجرای طرح ریجستری)، باطری، پوشاک در قالب اخذ نمایندگی رسمی، تغییر تدریجی نرخ ارز واردات از مبادله‌ای به بازار آزاد و تشدید برخورد با واردات غیررسمی بوده است.

تلاطمات ارزی پدید آمده در سال ۱۳۹۶ و تداوم و تشدید آن در سال ۱۳۹۷، عمدتاً به دلیل انتظارات تورمی، خروج آمریکا از برجام و احتمال کاهش ورود ارز به کشور موجب شد تا دولت با هدف انتظام‌بخشی به بازار ارز و ایجاد انضباط در این بازار در فروردین سال ۱۳۹۷ نرخ دلار رسمی را بر پایه نرخ ۴۲۰۰ تومان تک‌نرخ اعلام نماید و مقررات و ضوابطی را در این راستا تصویب و ابلاغ کند. الزام صادرکنندگان به بازگرداندن ارز ناشی از صادرات به چرخه اقتصادی کشور (به استثنای صادرکنندگانی که از بازارچه‌های مرزی و نیز از طریق کشورهای عراق، افغانستان و با پول ملی اقدام به صادرات و واردات می‌کنند)، تأمین نیاز ارزی تمام فعالیت‌های تولیدی و وارداتی دلار با نرخ اعلامی (در ابتدای اعلام ارز تک‌نرخ)، گروه‌بندی کالاهای وارداتی و ممنوع کردن واردات کالاهای لوکس، غیرضروری و کالاهایی که مشابه تولید داخلی دارند، طراحی جدید برای تأمین

ارز کالاهای وارداتی به‌گونه‌ای که ارز مورد نیاز برای واردات کالاهای اساسی از محل درآمدهای نفتی؛ ارز مورد نیاز واردات مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای از محل صادرات محصولات پتروشیمی و معدنی و ارز مورد نیاز واردات سایر کالاها از محل صادرات کالاهای سنتی (از طریق معاملات ارزی در بازار ثانویه ارز) تأمین می‌شود، از جمله مهم‌ترین موارد تأثیرگذار بر تجارت خارجی در مقررات و ضوابط مذکور بوده است.

تجارت خارجی در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ علاوه بر تحریم‌های اقتصادی تحت تأثیر چالش‌های برونزای دیگری از جمله کاهش قیمت جهانی نفت، کاهش شاخص قیمت جهانی کالاها و شیوع و گسترش کروناویروس جدید و محدودیت ناشی از آن از جمله محدودیت تردد در برخی از مرزهای زمینی، به‌ویژه در ماه‌های ابتدایی سال ۱۳۹۹، وجود شرایط رکود تورمی در اقتصاد قرار داشت. سیاست‌های تجاری نیز کماکان در راستای کاهش اثرات تحریم و تسهیل شرایط تجاری، به‌ویژه در حوزه صادرات غیرنفتی و واردات کالاهای اساسی و واسطه‌ای مورد نیاز تولید بوده است. خلاصه‌ای از شرایط داخلی و خارجی، سیاست‌های اتخاذ شده و مهم‌ترین اقدامات اجرایی در حوزه تجارت خارجی طی دوره ۱۳۹۹-۱۳۹۵ در جدول ۵ ارائه شده است.

بررسی و تحلیل صادرات، واردات و پیش‌بینی آن برای سال ۱۴۰۱

جدول ۵: شرایط داخلی و خارجی، سیاست‌های اتخاذ شده و مهم‌ترین اقدامات اجرایی در حوزه تجارت خارجی طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹

۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	
<ul style="list-style-type: none"> - تداوم تحریم‌ها - فراگیری ویروس کرونا، کاهش مصرف برخی مواد غذایی، محدودیت مرزهای زمینی به‌ویژه در ماه‌های ابتدایی سال ۱۳۹۹ - افزایش نرخ ارز (نیما و بازار آزاد) 	<ul style="list-style-type: none"> - تداوم تحریم‌ها - کاهش قیمت جهانی نفت - شیوع و گسترش ویروس کرونا - شرایط رکود تورمی در داخل کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - اعمال تحریم‌های آمریکا - تداوم افزایش نرخ ارز 	<ul style="list-style-type: none"> - خروج آمریکا از برجام و از سرگیری و اعمال تحریم‌های یک‌جانبه - افزایش نرخ ارز 	<ul style="list-style-type: none"> - رفع تدریجی برخی محدودیت‌های ناشی از تحریم 	شرایط داخلی و خارجی
<ul style="list-style-type: none"> - اتخاذ سیاست‌های تجاری در راستای کاهش اثرات تحریم و تسهیل تجاری 	<ul style="list-style-type: none"> - اتخاذ سیاست‌های تجاری در راستای کاهش اثرات تحریم و تسهیل تجاری 	<ul style="list-style-type: none"> - اتخاذ سیاست‌های تجاری عمدتاً در راستای کنترل بازار ارز 	<ul style="list-style-type: none"> - دنبال نمودن سیاست‌های تسهیل تجاری - ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و تصویب و ابلاغ پروژه‌های اولویت‌دار 	<ul style="list-style-type: none"> - دنبال نمودن سیاست‌های تسهیل تجاری - ابلاغ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و تصویب و ابلاغ پروژه‌های اولویت‌دار 	سیاست اتخاذ شده
<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد کمیته اقدام ارزی در سال ۱۳۹۹ جهت رسیدگی به مشکلات تعهدات ارزی صادرکنندگان با حضور اتاق‌های بازرگانی، تعاون و اصناف و دستگاه‌های دولتی ذی‌ربط شامل: بانک مرکزی، گمرک ایران، سازمان امور مالیاتی، وزارت اطلاعات به ریاست سازمان توسعه تجارت ایران - حمایت از صادرکنندگان و زیرساخت‌های صادراتی و تسهیلات اعطایی به صادرکنندگان در چارچوب بسته حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی کشور؛ در این راستا مبلغ ۵۰۰ میلیارد ریال توسط سازمان برنامه و بودجه تخصیص یافت. - بررسی و شناسایی کالاهای وارداتی / صادراتی دارای اولویت برای تهازر (کالاهای اساسی) - مشروط شدن ارائه هرگونه خدمات (نظیر صدور و تمدید کارت بازرگانی، صدور هرگونه مجوز، معافیت‌ها و مشوق‌های مالیاتی و استرداد حقوق و عوارض گمرکی) به صادرکنندگان، به ایفای تعهدات ارزی و بازگرداندن ارز حاصل از صادرات به چرخه اقتصادی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - تسهیل ورود کالاهای ضروری مورد نیاز بخش تولید از طریق امکان ثبت سفارش واردات مواد اولیه، قطعات و ملزومات ضروری خطوط تولید به‌صورت بدون انتقال ارز و تا سقف ۳۰۰ میلیون دلار در سامانه جامع تجارت - مشروط شدن معافیت‌های مالیاتی و پرداخت هرگونه مشوق به فعالان صادراتی به بازگرداندن ارز حاصل از صادرات به چرخه اقتصادی کشور (شامل محصولات غیرنفتی، محصولات بخش کشاورزی و مواد خام) - تسهیل فرآیندهای گمرکی به منظور کاهش رسوب کالا در بنادر و کاهش زمان استعلام ترخیص کالا به هفت روز کاری برای کلیه دستگاه‌های استعلام شونده و یا صادرکننده مجوز 	<ul style="list-style-type: none"> - اعمال ممنوعیت‌های صادراتی و وارداتی و بازبینی فهرست ممنوعیت‌ها در چندین مرحله - الزام صادرکنندگان به بازگشت ارز حاصل از صادرات - تأمین ارز مورد نیاز واردات کالاهای اساسی توسط بانک مرکزی از محل صادرات نفت و میعانات گازی و تأمین ارز برای سایر واردات در بازار دوم ارز 	<ul style="list-style-type: none"> - تدوین بسته حمایت از صادرات غیرنفتی - کاهش محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های صادرات - کاهش زمان استرداد مالیات بر ارزش افزوده کالاهای صادراتی از سه ماه به یک ماه - کاهش تعداد طبقات تعرفه‌ای - تشدید یخ‌خورد با واردات غیررسمی 	<ul style="list-style-type: none"> - تدوین بسته حمایت از صادرات غیرنفتی - کاهش محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های صادرات - کاهش زمان استرداد مالیات بر ارزش افزوده کالاهای صادراتی از سه ماه به یک ماه - کاهش تعداد طبقات تعرفه‌ای - تشدید یخ‌خورد با واردات غیررسمی 	مهم‌ترین اقدامات اجرایی

۳- تصویری از آخرین وضعیت صادرات و واردات کالا در سال ۱۴۰۰

آخرین آمار گمرک ج.ا.ایران نشان می‌دهد، طی نه ماه نخست سال ۱۴۰۰ بیش از ۳۵,۱ میلیارد دلار کالا صادر شده که در مقایسه با مدت مشابه سال ۱۳۹۹، حدود ۴۰ درصد افزایش داشته است. کاهش محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های تجاری بین کشورها که قبلاً به دلیل گسترش کرونا اعمال شده بود، افزایش قیمت‌های جهانی، کاهش فشار تحریم با تغییر ریاست جمهوری آمریکا، امکان اجازه واردات کالا توسط صادرکنندگان به جای بازگشت مستقیم ارز، از مهم‌ترین دلایل افزایش صادرات محسوب می‌گردد. همچنین طی دوره مذکور، حدود ۳۷ میلیارد دلار کالا وارد شده که در مقایسه با مدت مشابه سال ماقبل آن، ۳۷ درصد افزایش داشته است. افزایش قیمت‌های جهانی، سرعت بالا در ترخیص کالاهای ضروری، ماشین‌آلات و اقلام واسطه‌ای تولید، کاهش انتظارات تورمی و شتاب واردکنندگان برای ترخیص کالاها و اطمینان یافتن واردکنندگان از تأمین منابع ارزی به‌خصوص دریافت‌کنندگان ارز ترجیحی از مهم‌ترین دلایل افزایش واردات بوده است. همچنین تراز تجاری غیرنفتی در نه ماه نخست سال ۱۴۰۰ با کسری حدود ۱۸۰۱ میلیون دلار مواجه بود که در مقایسه با کسری دوره مشابه سال قبل (۱۸۳۳ میلیون دلار) اندکی بهبود یافته است (جدول ۶).

جدول ۶: عملکرد صادرات و واردات کالا در نه ماه نخست سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰

میزان تغییر ارزش (میلیون دلار)	درصد تغییر نسبت به مدت مشابه سال قبل		نه ماهه ۱۴۰۰		نه ماهه ۱۳۹۹		توان
	ارزش	وزن	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	
۹۹۷۷	۳۷.۰	۱۹.۸	۳۶۹۴۲	۳۰۱۱۹	۲۶۹۶۵	۲۵۱۳۲	واردات
۱۰۰۰۹	۳۹.۸	۸.۲	۳۵۱۴۱	۹۲۳۳۳	۲۵۱۳۲	۸۵۳۲۹	صادرات
۳۲	-۱.۷	۳.۴	-۱۸۰۱	۶۲۲۱۴	-۱۸۳۳	۶۰۱۹۷	تراز بازرگانی
۱۹۹۸۶	۳۸.۴	۱۰.۹	۷۲۰۸۳	۱۲۲۴۵۲	۵۲۰۹۷	۱۱۰۴۶۱	حجم تجارت

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

۴- پیش‌بینی صادرات و واردات کالا در سال ۱۴۰۱

بر اساس بخشنامه بودجه سال ۱۴۰۱، لایحه بودجه سال آتی با تمرکز بر ارتقای بهره‌وری، ثبات اقتصادی، عدالت محوری و تغییر ساختار بودجه و تأمین مالی اقتصاد، تدوین خواهد شد و در این میان، توسعه صادرات غیرنفتی به عنوان یکی از مهم‌ترین اولویت‌های دولت در بودجه سال آتی در نظر گرفته شده است. به این ترتیب، برای دستیابی به هدف رشد اقتصادی لازم است پیش‌بینی از صادرات و واردات داشته باشیم. به علاوه به کمک پیش‌بینی این متغیرها می‌توان تصویری از سایر اجزاء بودجه مانند درآمدهای حقوق ورودی را ارائه کرد.

به منظور پیش‌بینی صادرات و واردات کالا در سال ۱۴۰۱ بر اساس نتایج برآورد الگوی اقتصادسنجی، مفروضات زیر لحاظ شده است:

- نرخ رشد اقتصادی (۸ درصد)
- نرخ تورم (۳۰ درصد)
- نرخ ارز ۲۳۲۴۱۸ ریال به ازای هر دلار (متوسط عملکرد نرخ نیما در شهریور و مهر ۱۴۰۰)
- صادرات نفت (۱,۵ میلیون بشکه در روز به قیمت ۷۰ دلار به ازای هر بشکه)

قبل از ارائه نتایج، ذکر نکات زیر حائز اهمیت است:

در تخمین مدل نرخ رشد و نرخ تورم سال ۱۴۰۰ به ترتیب ۳,۵ درصد و ۳۵ درصد و نرخ ارز نیما برابر متوسط عملکرد آن در هفت ماه اول سال ۱۴۰۰ لحاظ شده است. همچنین الگوی اقتصادسنجی بر اساس آمارهای بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برآورد شده است. ابتدا متغیرها بر پایه آمار مذکور پیش‌بینی شده و سپس با توجه به اختلاف آماری بانک مرکزی و گمرک ج.ا. ایران، ارقام پیش‌بینی بر پایه اطلاعات گمرک نیز محاسبه شده است. عمده‌ترین اختلاف آماری بانک مرکزی و گمرک در حوزه صادرات به دلیل آن است که بانک مرکزی صادرات میعانات گازی و بخشی از صادرات پتروشیمی ارائه شده توسط گمرک را در آمار صادرات نفت لحاظ می‌کند، بدین ترتیب میزان صادرات غیرنفتی که توسط بانک مرکزی اعلام می‌شود کمتر از آمار اعلامی گمرک است. در حوزه واردات به دلیل لحاظ نمودن آمار واردات مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، بازارچه‌های مرزی، قاچاق و سایر موارد مشابه در آمار اعلامی بانک مرکزی، این آمار بیشتر از آمار اعلامی گمرک است. نتایج پیش‌بینی صادرات و واردات کالا برای سال ۱۴۰۱ در جدول ۷ ارائه شده است:

جدول ۷: نتایج پیش‌بینی صادرات و واردات کالا برای سال ۱۴۰۱ (میلیون دلار)

مأخذ	متغیر	برآورد ۱۴۰۰	۱۴۰۱
بانک مرکزی	صادرات	۳۷۱۳۰	۴۴۸۱۳
	واردات	۵۹۴۴۱	۶۹۷۰۱

۵۶۰۱۶	۴۶۴۱۳	صادرات	گمرک
۵۵۷۶۱	۴۷۵۵۳	واردات	

مأخذ: برآورد کارشناسی

ذکر این نکته حائز اهمیت است که تغییر هر یک از مفروضات مذکور، نتایج پیش‌بینی را دستخوش تغییر خواهد کرد.

۵- چالش‌ها، مشکلات و مسائل موجود

اتکای بخش عمده صادرات کشور به محصولات پایه و کمتر فرآوری شده، رقابت‌پذیری پایین کالاهای صادراتی و پایین بودن کیفیت کالاهای تولید داخل، بالا بودن هزینه حمل و نقل و عدم تنوع بازارهای صادراتی و وارداتی، از جمله مهم‌ترین مشکلات و نقاط ضعفی است که حوزه تجارت خارجی طی سال‌های متمادی با آن‌ها مواجه می‌باشد. مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های حوزه تجارت خارجی در شرایط کنونی به شرح زیر است:

- عدم حصول نتیجه مذاکرات مجدد برجام و تداوم تحریم‌ها و مشکلات ناشی از آن شامل عدم امکان صادرات نفت و کاهش درآمدهای ارزی حاصل از آن، سخت‌تر شدن نقل و انتقالات بانکی و افزایش مشکلات حمل و نقل کالاها
- افزایش قیمت کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای و به تبع آن افزایش هزینه‌های تولید به دلیل افزایش قیمت جهانی کالاها
- مرتفع نشدن محدودیت‌های ناشی از تداوم بیماری کرونا و شیوع سویه‌های جدید که موجب کاهش تقاضای جهانی برای کالاها و خدمات می‌گردد. اگرچه در ابتدای شیوع بیماری، بسته شدن مرزها به‌ویژه با کشورهای همسایه (به عنوان مقاصد اصلی صادرات) تأثیر بیشتری بر تجارت خارجی داشت، اما با گذشت زمان و به‌کارگیری برخی اقدامات مانند همکاری با کشورهای طرف تجاری از طریق تدوین و به‌کارگیری پروتکل‌های بهداشتی و انجام رایزنی‌های سیاسی و تجاری و نیز انجام واکسیناسیون در کشورها، انتظار می‌رود اثرات منفی این ویروس بر تجارت خارجی کاهش یابد.
- منازعات، تنش‌ها و ناآرامی‌های منطقه‌ای
- ناپایداری در سیاست‌ها و ضوابط تجاری و اقتصادی، صدور بخشنامه‌ها و مصوبات مختلف و بعضاً متناقض^۱ و عدم توجه به نظرات واحد تخصصی صادرات که منجر به بی‌نظمی و بی‌ثباتی در تجارت خارجی شده است.

۱. بر اساس اظهارات رئیس کل گمرک ج.ا.ایران، در سال ۱۳۹۹ هر دو روز یک بخشنامه به گمرک ابلاغ شده است که این بخشنامه‌های متعدد موجب کند شدن فرایند تجارت خارجی می‌گردد و به‌ویژه زمینه توقف و رسوب کالاها در گمرکات را فراهم می‌کند.

۶- پیشنهادهایی برای رفع مسائل در آینده

با توجه به چالش‌ها و شرایط موجود که بدون تردید تحریم مهم‌ترین آن می‌باشد، لازم است توسعه صادرات غیرنفتی با اولویت کشورهای همسایه و مدیریت واردات با اولویت دادن به واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای به منظور جلوگیری از کسری تراز تجاری کشور و کاهش فشار مضاعف بر منابع ارزی کشور اعمال شود. برای توسعه صادرات غیرنفتی پیشنهاد می‌شود علاوه بر تداوم سیاست‌های گذشته، سیاست‌هایی مانند تشویق صادرکنندگان به بازگشت ارز صادراتی، پرداخت مشوق‌های صادراتی هدفمند، به‌ویژه به منظور حمایت از توسعه زیرساخت‌های صادراتی از جمله خرید یا اجاره کانتینرهای حمل کالاهای صادراتی و پایانه‌های صادراتی، حمایت از صادرات کالاهای دانش‌بنیان و دارای فن‌آوری بالا و معرفی توانمندی‌های صادراتی کشور از طریق شبکه‌های رسانه‌ای، مجازی و بیلبوردهای تبلیغاتی تمرکز بر صادرات خدمات و بسترسازی دستگاه‌های اجرایی، تکمیل زنجیره‌ای تولیدات صادرات‌محور که کشور در آنها مزیت دارد، مورد توجه قرار گیرد. یکی از راه‌کارهایی که می‌تواند زمینه افزایش تولید و صادرات را فراهم نماید، حمایت پلکانی از تولیدکنندگانی است که بخشی از تولید خود را صادر می‌کنند. این سیاست علاوه بر افزایش تولید و تأمین نیاز بازار داخلی، موجب می‌شود انگیزه تولیدکنندگان برای بهبود و ارتقاء کیفیت محصولات مطابق با استانداردهای جهانی افزایش یابد و ظرفیت‌های جدیدی برای رشد صادرات غیرنفتی ایجاد شود. برای توسعه تجارت با کشورهای همسایه تمرکز بر محصول - بازار جدید در اهداف صادراتی کشورهای همسایه، فراهم کردن زمینه تهاجر کالا و خدمات، ایجاد بستر مالی دو کشوری، هدفمند کردن حضور ریزبان بازرگانی به‌ویژه در کشورهای هدف صادراتی و فعالیت منسجم نهادها و تشکل‌های تجاری خصوصی در زمینه توسعه روابط تجاری با کشورهای مذکور و تقویت موافقت‌نامه‌های دوجانبه و چندجانبه پیشنهاد می‌شود. همچنین ایفای نقش فعالانه در حوزه دیپلماسی راه و انجام اقداماتی مانند احیاء و تثبیت جایگاه کلیدی ایران در جاده ابریشم، احیاء و تثبیت جایگاه ایران در مسیر مائوسام و نیز احیای کریدور شمال - جنوب، بسیار حائز اهمیت است که ضرورت دارد در دولت سیزدهم بیش از پیش و با سرعت عمل مورد توجه قرار گیرد. همچنین تسهیل تهاجر، ایجاد بازار آتی ارز، امکان واردات از طریق ارز اشخاص و ممنوعیت صادرات ریالی، جدیت در ایفای تعهدات ارزی صادرکنندگان به منظور بازگرداندن ارز حاصل از صادرات به چرخه اقتصادی کشور نیز به منظور بهبود وضعیت تجارت خارجی می‌تواند مد نظر قرار گیرد. علاوه بر موارد مذکور لازم است به منظور تسهیل فرایند تجارت خارجی، تعدد مراکز تصمیم‌گیری تجاری کاهش یابد و نیز مجوزها، بخشنامه‌های غیرضرور مورد بازبینی و پالایش قرار گیرند.

منابع

سازمان توسعه تجارت، پایگاه اینترنتی سازمان توسعه تجارت.
گمرک جمهوری اسلامی ایران. آمارهای سالیانه ۱۳۹۹-۱۳۹۵، پایگاه اینترنتی گمرک ج.ا. ایران.
وزارت امور اقتصادی و دارایی، «آمار تجارت خارجی بر اساس طبقه‌بندی‌های بین‌المللی» پایگاه اینترنتی معاونت امور اقتصادی.